

O Księdze Psalmów

Jeśli weźmiemy do ręki Pismo Święte i otworzymy je w połowie, to natrafimy na Księgę Psalmów. Zajmuje ona jakby środek Pisma Świętego, poprzedza ją Księga Hioba, a po niej następuje Księga Przypowieści Salomonowych.

Czym jest Księga Psalmów? Ta najbogatsza w rozdziały księga Pisma Świętego jest wspaniałym zbiorem hymnów pochwalnych, pieśni dziękczynnych i modlitw. Jest to śpiewnik Izraelitów Starego Przymierza, żywotny od chwili swego powstania blisko trzy tysiące lat temu aż do dziś. Wyrósł on z życia z Bogiem. W 150 psalmach znajdujemy to, co człowieka osobiście porusza - lęk i niepokój, skrucha i żal, ufność i wystawianie Boga, pewne przekonanie o Jego wielkości, a jednocześnie bliskości człowiekowi: „*Pan jest pasterzem moim*” - Psalm 23:1. „*Tutaj widać serce wszystkich świętych*” - powiedział o psalmach Marcin Luter. Luter nazwał też Księgę Psalmów małą Biblią, ponieważ w psalmach widać wszystkie sprawy i zagadnienia teologiczne, poruszane w Biblii; jak cała Biblia jest księgą Boga i księgą człowieka, tak i Księga Psalmów mówi o tym, jaki jest Bóg i jaki jest człowiek - Bóg wielki w mocy, miłości, mądrości i sprawiedliwości, i człowiek - strapiiony z powodu swojej niedoskonałości moralnej i fizycznej, a jednocześnie tęskniący do społeczności z Bogiem, którą niegdyś, w rajskim ogrodzie Eden, tak lekkomyślnie utracił. I ta tęsknota do Boga w tylu miejscach Psalmów dochodzi do głosu: „*Boże mój! Dusza moja tęskni sobie we mnie, przetoż na cię wspominam w ziemi jordańskiej i hermońskiej, na górze Mizar*” - Psalm 42:7; „*Pragnie cię dusza moja, tęskni po tobie ciało moje w ziemi suchej i upragnionej, w której nie masz wody*” - Psalm 63:2. Z tych względów Księga Psalmów zwana jest też sercem Biblii.

Psalmy i pieśni na chwałę Pana śpiewane były w Izraelu od najdawniejszych czasów, a Księga Psalmów jest ich największym i najpiękniejszym zbiorem, a jednocześnie wspaniałym pomnikiem literatury starohebrajskiej. Ze względu na ogólnoludzką treść i niepospolitą formą artystyczną należą psalmy do arcydzieł literatury światowej. Nieprzypadkowo właśnie przekłady Księgi Psalmów na języki narodowe stanowią często początki literatur wielu narodów, że wspomniemy tutaj tylko polski przekład zwany Psalterzem Floriańskim z przełomu XIV i XV wieku. Nieprzypadkowo też szczytowym osiągnięciem rozwoju polskiego języka literackiego XVI w. jest wspaniały „Psalterz Dawidów” Jana Kochanowskiego. Księga Psalmów była i jest dziełem, w udostępnianiu którego chciały się sprawdzić języki narodowe, chcieli się sprawdzić poeci.

Psalmy to nie tylko najpiękniejszy modlitewnik, odzwierciedlający najgłębsze odruchy duszy ludzkiej, psalmy zawierają także proroctwa na przyszłość. W Psalmie 86:9 czytamy: „*Wszystkie narody, któreś ty stworzył, przychodząc kłaniać się będą przed obliczem twoim, Panie i wielbić będą imię twoje*”. Pan Jezus w czasie swojej ziemskiej misji mówił uczniom,

„że się musi spełnić wszystko, co jest napisane o mnie w zakonie Mojżesza i u proroków, i w Psalmach” - Łuk. 24:44.

Pan Jezus modlił się często słowami psalmów. Cierpiąc na krzyżu, słowami Psalmu 22:2: „*Boże mój! Boże mój! czemuś mnie opuścił?*” wyrażał Ojcu swą niewymowną boleść; słowami zaś Psalmu 31:6 „*W ręce twoje polecam ducha mego*” zakończył życie.

Są Psalmy najbardziej ulubionym modlitewnikiem Nowego Przymierza i często są wydawane wraz z Nowym Testamentem, są też w Nowym Testamencie najczęściej cytowaną księgą Starego Testamentu. W 1 rozdziale Listu do Hebrajczyków znajdujemy aż 6 cytatów z Psalmów. Psalmy śpiewali apostołowie i wszyscy wierni studzy Pańscy Wieku Ewangelii, psalmy śpiewamy i my. Apostoł Paweł w Liście do zboru w Efezie 5:19 zaleca braciom, aby prowadzili, życie godne sług Pańskich, życie modlitewne, „*rozmawiając z sobą przez psalmy i hymny, i pieśni duchowne, śpiewając i grając w sercach swych Panu*”, podobnie też w Liście do Kolosan 3:16 zaleca:

„Słowo Chrystusowe niech mieszka w nas obficie; we wszelkiej mądrości nauczajcie i napominajcie jedni drugich przez psalmy, hymny, pieśni duchowne, wdzięcznie śpiewając Bogu w sercach waszych”.

Jan Hus, oczekujący w celi więziennej w Konstancji na męczeńską śmierć na stosie, pisał do przyjaciół: „*Dopiero teraz uczę się pojmować Psalterz, właściwie się modlić, rozmyślać o hańbie Chrystusa i cierpieniach męczenników*”. Stojąc na stosie, wznosił oczy w niebo i modlił się słowami Psalmów: „*Boże, zmiłuj się nade mną*”, „*Panie, tobie ufam*”, „*W twoje ręce, o Panie, polecam ducha mego*”.

Problemy, które mogą zainteresować czytelników, to chronologia psalmów, sprawa ich autorstwa, podziału Księgi Psalmów na części, rodzaje psalmów, ich podział

ze względu na treść itp.

CHRONOLOGIA

Powiedzieliśmy, że Księga Psalmów jest zbiorem hymnów pochwalnych, pieśni dziękczynnych, pokornych modlitw ludzi, którzy ufali Bogu i szukali z Nim społeczności. Inaczej mówiąc jest to antologia poezji starohebrajskiej. Sam wyraz psalm znaczy po grecku 'pieśń'; psalmy były to pieśni śpiewane przy akompaniamencie instrumentu strunowego, który nazywał się psaltenon (z tego polski wyraz psalterz). Jeśli Księga Psalmów jest zbiorem pieśni, to niewątpliwie powstały one w różnym czasie. Same psalmy nie zawierają żadnych informacji na temat czasu ich powstania, ale niewątpliwą rzeczą jest, że pieśni na cześć Stwórcy śpiewano w Izraelu od najdawniejszych czasów, a okazję do śpiewu dawała świadomość opieki Boga nad Izraelitami, świadomość bycia narodem wybranym, narodem, któremu Bóg się objawił i uczynił go swoim ludem.

W 2 Mojżeszowej 15:1-21 mamy zanotowaną pieśń Mojżesza po przejściu przez Morze Czerwone, a także pieśń Miriam i niewiast izraelskich - ta pieśń Miriam jest powtórzeniem fragmentu pieśni Mojżesza. W różnych miejscach Starego Testamentu znajdujemy wiele pieśni na cześć Pana. Tego rodzaju pieśni, śpiewane przy różnych okazjach, tworzone przez bezimiennych często twórców, długo żyły w tradycji ustnej, jak pieśni wszystkich innych narodów, aż wreszcie zostały spisane i w ten sposób utrwalone na użytek znacznie szerszy. Uważa się, że spisywany i ciągle uzupełniany zbiór pieśni zaczął się kształtować w wieku XI p. n. e., a więc w końcu epoki Sędziów i na początku epoki królewskiej, a obecny kształt przybrał w IV w. p. n. e. - Septuaginta, grecki przekład Starego Testamentu, powstał w III-II w. p. n. e., zawiera już znane nam 150 psalmów.

AUTORSTWO

Autorstwo Psalmów powszechnie przypisuje się królowi Dawidowi. Mówiąc „psalmista Pański” mamy na myśli Dawida, ale jego nazwisko znajduje się w tytule - bo psalmy mają tytuły - tylko 73 psalmów. Jeśli Księga Psalmów jest zbiorem pieśni, to jasną jest rzeczą, że utwory wchodzące w jego skład muszą pochodzić od różnych autorów. W ten sposób właśnie w skład zbioru Psalmów wchodzi Psalm 80., przypisywany tradycyjnie Mojżeszowi. A więc największą ilość psalmów, bo 73, zawdzięczamy królowi Dawidowi, „wdzięcznemu śpiewakowi Izraela” (2 Sam. 23:1) i nie ma potrzeby wątpić w jego autorstwo, jak to czynią niektórzy badacze. Jego talent poetycki i twórczość pieśniarska jest wielokrotnie poświadczona w księgach Starego Testamentu, porównaj np. 1 Sam. 16:18, 16:23, 18:10; 2 Sam. 1:17-18, 6:5, 23:1; 2 Kron. 7:6, 29:30, por. też z Nowego Testa-

mentu Dzieje Apostolskie 2:25; Rzym. 4:6-8 itd. Psalmy Dawida znajdują się we wszystkich pięciu częściach Księgi Psalmów, o czym za chwilę.

12 psalmów nosi w tytule informację „Psalm Asafowy”, np. psalmy 73-83 są jakby fragmentem śpiewnika Asafa. O Asafie wiemy, że na polecenie Dawida wraz z braćmi śpiewał i grał w czasie uroczystości sprowadzenia Skrzyni Bożej do Jeruzalemu: „*Wtedy to, w tym dniu, polecił Dawid po raz pierwszy Asafowi i jego braciom zanucić na cześć Pana tę pieśń*” - 1 Kron. 16:7). Ta pieśń Asafa stanowi Psalm 105. Asaf śpiewał tę pieśń akompaniując na cymbałach (1 Kron. 16:5, 2 Kron. 5:12).

Synowie Koracha są autorami 11 psalmów, np. 42-49, 85, 87, 88 - wiemy o nich, że należeli do pokolenia Lewiego i że byli śpiewakami (2 Kron. 20:19).

Dwa psalmy pochodzą od Salomona (72, 127), jeden - od Mojżesza (90), jeden - od Hemanu Ezrachity (88). Heman Ezrachita śpiewał i grał wraz z Asafem i Jedutunem w czasie wspomnianej wyżej uroczystości przewiezienia arki do Jerozolimy, był jednym ze śpiewaków na dworze Dawida (2 Kron. 35:15, 5:12). Autorem jednego psalmu (89) jest Etan Ezrachita. Asaf, Heman i Etan to trzej najbardziej znani w chórze zorganizowanym przez Dawida. Czytamy o nich w 1 Kron. 15:19: „*Śpiewacy: Heman, Asaf i Etan mieli spizowe cymbały i grali głośno*”. 50 psalmów jest anonimowych.

Przypuszcza się, że ostateczną redakcją Księgi Psalmów należy zawdzięczać Ezdraszowi.

PODZIAŁ KSIĘGI PSALMÓW NA CZĘŚCI

Księga Psalmów dzieli się na 5 części, można powiedzieć na 5 mniejszych ksiąg. Każda część, jak zobaczymy, kończy się oddaniem chwały Bogu, ostatnią zaś zamyka 5 psalmów z tytułem Alleluja, co znaczy „chwalcie Pana”, dosłownie „chwalcie Jahwe”. Podział na części wygląda następująco:

Część 1. obejmuje psalmy 1-41. Można ją nazwać Księgą Dawida, ponieważ znajdują się w niej prawie w całości Pieśni Dawida z wyłączeniem Psalmów: 1, 2, 10 i 33, co do których nie ma pełnego potwierdzenia jego autorstwa. Kończy się oddaniem chwały Panu:

„*Błogosławiony niech będzie Pan, Bóg Izraela*” - Psalm 41:14.

Część 2. obejmuje psalmy 42-72. Rozpoczyna się ona grupą 7 psalmów Synów Koracha, po których następują: 1 psalm Asafa, 18 psalmów Dawida, 1 psalm Salomona i 4 psalmy nieznanymi twórcami. Część ta nazywana jest często „Księgą Synów Koracha”. Zakończenie części i oddanie chwały Panu znajdujemy w Psalmie

72:18 „*Błogosławiony niech będzie Pan, Bóg Izraela, który sam czyni cuda! I niech będzie chwalebne imię jego błogosławione na wieki, a cała ziemia niech będzie pełna chwały jego! Amen, Amen. Koniec modlitw Dawida, syna Isajego*”.

Część 3. obejmuje psalmy 73-89. Zawiera ona 11 psalmów Asafa, 3 psalmy Synów Koracha, 1 psalm Dawida, 1 Hemana, 1 Etana. Nazywa się ją często Księgą Asafa. „*Błogosławiony niech będzie Pan na wieki. Amen, Amen*” - Psalm 89:53.

Część 4. obejmuje psalmy 90-106. Znajduje się w niej 1 psalm Mojżesza, 2 psalmy Dawida i 14 psalmów nieznanymi twórcami. Jest to księga nieznanymi poetów. „*Błogosławiony Pan, Bóg, Izraela, od wieków na wieki! Niech wszystek lud powie: Amen! Alleluja!*” - Psalm 106:48.

Część 5. zawiera w sobie psalmy 107-150. Jest wśród nich 28 psalmów nieznanymi poetów, 15 psalmów Dawida i jeden psalm Salomona (127). W części tej wyraźnie odrębną grupę stanowią psalmy 120-134, zwane Psalmami Pielgrzymek. Część ta nazywa się też Księgą Pieśni Świątecznych. Zamyka ją grupa 5 psalmów „*Alleluja*” (146-150), a sam Psalm 150, jakby podsumowanie Księgi Psalmów, jest psalmem chwały Pana - wielokrotnym wystawianiem Pana.

Ten podział Księgi Psalmów na 5 części jest jakby poetyckim echem pięciu ksiąg Mojżesza.

PODZIAŁ PSALMÓW ZE WZGLĘDU NA TREŚĆ

Stosownie do różnorodności stanów duchowych człowieka i sytuacji, w jakich może się on znaleźć, bogata i różnorodna jest treść psalmów. Nawet pobieżna obserwacja pozwala zauważyć, że np. Psalm 1. w swojej pouczającej, dydaktycznej treści przedstawia sobie inny rodzaj niż raczej dramatyczny Psalm 2. Inny znowu jest Psalm 86, będący modlitwą, inny zaś jest Psalm 106, przypominający wyjście z Egiptu i wędrówkę Izraelitów po pustyni. Stąd ważny jest podział zewnętrzny Księgi Psalmów, podział tematyczny.

Ze względu na treść wyróżniamy kilka grup tematycznych psalmów:

1. Psalmy błagalne, inaczej Psalmy-modlitwy. Znamy je dobrze, często do nich sięgamy, gdy chcemy przeżyć chwilę modlitwy. Jak już mówiliśmy, słowami psalmów często modlił się Pan Jezus. Psalmy błagalne są następujące: 3, 4, 5-7, 13, 16-17, 22, 25-28, 31, 35, 38-39, 41-44, 51-52, 54-64, 69-71, 74, 77, 79-80, 82-83, 85-86, 88, 90, 102, 103, 109, 120, 125, 130-131, 137, 140-143.

2. Psalmy dziękczynne. W naszym życiu modlitewnym

nie możemy tylko prosić, musimy także dziękować, choć często jest tak, że o tym zapominamy, a pamiętamy tylko nasze troski i potrzeby, które staramy się zanieść przed tron Ojca niebieskiego. Księga Psalmów daje nam wiele wzorów modlitw dziękczynnych. Do psalmów dziękczynnych możemy za liczyć: 9, 18, 30, 32, 34, 40, 65-67, 92, 107, 116, 118, 124, 129, 138. Psalmy dziękczynne były śpiewane w świątyni jerozolimskiej w czasie składania ofiary dziękczynnej, a także w wielu innych wypadkach.

3. Psalmy pochwalne. Są to hymny chwały. Izrael miał wiele powodów do zanoszenia przed tron Stwórcy zarówno błagań, dziękczynień, jak i wyrazów chwały i czci. Psalmy pochwalne były tworzone dla uświetnienia dorocznych świąt Izraela. Uczestnicy nabożeństw przeżywali na nowo wielkie dzieła, jakich Bóg dokonał dla przeszłych pokoleń, jak: wyjście z Egiptu, przejście przez Morze Czerwone, wydarzenia na Synaju, radość z obserwacji piękna przyrody i inne. Wracowały one, odzywały pochwalnym echem w pieśniach. Na śpiew chóru lud odpowiadał aklamacją (okrzyk radosnego uznania): „*Albowiem na wieki trwa łaska Jego*” (w Psalmie 136). Do psalmów pochwalnych możemy zaliczyć następujące: 8, 19, 29, 33, 68, 100, 103-104, 111, 113-115, 117, 135-150 (w sumie 21).

4. Psalmy królewskie. Bohaterem 10 psalmów jest król, który - jak wiemy - posiadał uprzywilejowane miejsce w religii Izraela. Był to nie tylko władca świecki, ale także narzędzie powołane przez Boga dla urzeczywistnienia Jego planów. Król był przedstawicielem Boga i był rzecznikiem narodu przed Bogiem. Psalmy królewskie komponowano dla uświetnienia wstąpienia króla na tron, rocznicy tego wydarzenia, z okazji zawarcia przez króla małżeństwa, także w celu wspomnienia króla w boju, dla wyrażenia radości po wygranej bitwie itp. Psalmy królewskie są w większości psalmami mesjańskimi, tzn. symbolicznie albo proroczo wskazują na mającego przyjść Mesjasza. Oto one: 2, 10, 21, 45, 72, 89, 101, 110, 132, 144 (w sumie 10). Ze względu na tę symboliczną albo proroczą treść niektórzy badacze nazywają je Psalmami mesjańskimi.

5. Psalmy syońskie. Gdy Jerozolima stała się stolicą Izraela po zwycięstwie Dawida nad Jebuzejczykami (1 Kron. 11:4-9), wzniesiono świątynię (pierwszą) na górze Syon (Salomon - lata 970-931). Góra Syon stała się ośrodkiem religijnym królestwa, miejscem wybranym przez Boga i celem pielgrzymek. Psalmy syońskie śpiewane były przez pątników pielgrzymujących do Jerozolimy. Następujące 7 psalmów uważa się za Psalmy syońskie: 24, 46, 48, 76, 84, 87, 122. Niektóre z nich mają wyraźnie symboliczny charakter, np. Psalmy: 24, 48, 84.

6. Psalmy dydaktyczne, pouczające. Psalmy te zawierają naukę, że cnota powinna być nagradzana, a

przewinienie karane. Oto 19 psalmów dydaktycznych, inaczej pouczających, mądrościowych: 1, 9, 12, 14-15, 17, 36-37, 49, 53, 73, 91, 94, 112, 119, 127, 128, 139.

7. Psalm historyczny. Izrael często, przy różnych okazjach, w czasie nabożeństw, wracał wspomnieniami do wielkich wydarzeń związanych z wyjściem z Egiptu, dlatego Psalm historyczny są poetyckim echem tych wydarzeń, które żyły w tradycji Izraela, gdziekolwiek naród żydowski znajdował się w rozproszeniu. Psalm historyczny są następujące: 78, 81, 95, 105-107, 135-137.

8. Psalm pielgrzymek (pieśni stopni) to psalmy 120-134. Są to psalmy śpiewane przez pielgrzymów udających się do świątyni jerozolimskiej. Powstały one po nie woli babilońskiej. Pielgrzymi dają w tych psalmach wyraz przekonaniu o opiece Bożej nad wiernymi, o radości z powrotu do własnego kraju. Jak wiadomo, marzeniem Żydów żyjących w rozproszeniu było choć raz w życiu znaleźć się w Jerozolimie. Psalm 134 wzywa do nieustannego wysławiania Stwórcy w Jego świątyni. Można zauważyć, że o ile psalmy są utworami różnej długości (np. Psalm 117 - tylko 2 wersety, Psalm 119 - 176 wersetów), to pieśni pielgrzymek, z wyjątkiem Psalmu 132 (18 wersetów), są utworami krótkimi, od 3 do 8 wersetów.

Taki byłby podział Psalmów ze względu na treść. Niektórzy badacze (Aebi) wyróżniają jeszcze Psalm poranne (3, 5, 19, 57, 63, 108); Psalm wieczorne (4, 8, 143); Psalm zaczynające się od „Alleluja” (106, 111-113, 117, 135, 146-150); Psalm prorocze (2, 16, 22, 40, 45, 68, 69, 72, 97, 110, 118); Psalm pokutne (6, 32, 38, 51, 102, 130, 143); Psalm refleksyjne (1, 8, 19, 23, 103).

Należy zauważyć jeszcze jedną rzecz, a mianowicie tytuły psalmów. Otóż większość psalmów ma tytuły, np. Psalm 60: „Przewodnikowi chóru. Na nutę „Lilia świadectwa”. Miktam Dawidowy dla pouczenia”; Psalm 61: „Przewodnikowi chóru, z grą na strunach. Dawidowy”. Podobne tytuły spotykamy w nagłówkach Psalmów 53-59 i innych. Tytuły te wskazują niekiedy autora, określają gatunek literacki Psalmu (miktan - słowo tajemne), wskazują na sposób muzycznego wykonania Psalmu (np. „z grą na fletach” - Psalm 5; „z grą na strunach, na oktawę” - Psalm 6), wskazują na melodię, według której należy Psalm zaśpiewać: na nutę „Lilie” - Psalm 45; według „Mahalat” - Psalm 53; na nutę „Niema gołębic w dali”, Miktam Dawidowy - Psalm 56 itd.; wskazują na okoliczności śpiewania Psalmu - „Pieśń na poświęcenie przybytku” - Psalm 30; „Przy ofierze pamiątkowej” - Psalm 38, 70; „Pieśń na dzień sabatu” - Psalm 92; „Pieśń pielgrzymek” - Psalm 120-134. Dzięki tym informacjom wiemy, że istniały takie pieśni jak „Lilie”, „Niema gołębic w dali” itd.

Jest jeszcze jedna sprawa, którą także należy zauważyć, gdy mowa o psalmach. Otóż czytając psalmy napotykamy w niektórych z nich fragmenty zawierające złorzeczenia. Czytając psalmy staramy się omijać te miejsca, bo też jako członkowie Nowego Stworzenia nie możemy tych słów przyjąć za swoje i podpisać się pod nimi. Zadajemy sobie pytanie, jak mogą takie rzeczy znajdować się w psalmach. Otóż zastanawiając się nad tym musimy sobie zdać sprawę z tego, co już na wstępie zostało wspomniane, że Księga Psalmów, jak cała Biblia, jest księgą Boga i księgą człowieka, mówi ona o tym, jaki jest Bóg i jaki jest człowiek. Otóż ten człowiek od czasu wypędzenia go z raju znajduje się w stanie grzechu, stara się dojść do społeczności z Bogiem, śpiewa wzniosłe pieśni, ale potrafi też przeklinać. Dodatkowo należy zauważyć, że są to ludzie Starego Przymierza, w którym obowiązywała zasada „oko za oko, ząb za ząb”, a przeciwnicy autora psalmów są także poganami, a więc wrogami Boga, dlatego psalmista tak ostro przeciw nim występuje. Uczniowie Pana Jezusa, apostołowie, będący członkami Nowego Stworzenia (ani my) na pewno nie powtarzali takich fragmentów, mieli przecież od swego Mistrza naukę, zapisaną w Ew. Mat. 5:43-44:

„A Ja wam powiadam miłujcie nieprzyjaciół waszych i módlcie się za tych, którzy was prześladują”.

Król Dawid, śpiewający Asaf i jego towarzysze Heman i Etan Ezrachici, synowie Koracha i wielu innych nieznanych twórców, to ludzie grzeszni i błądzący, ich jednak Bóg wybrał za narzędzia, aby przez nich wypowiedzieć swoje odwieczne słowo i przekazać je ludzkości.

„W psalmach słyszymy echo, które głos Boga budzi w sercach ludzkich”. Dlatego psalmy są wiecznie żywe, ich treść jest nieustannie aktualna - widzi się w nich jak w zwierciadle i król, i rolnik, dostojnik i pasterz, człowiek wielki i mały. Każdy z nich odpowiada swojemu Stwórcy, przynosi Mu swoją wiarę, ufność i miłość, swoją prośbę i wdzięczność, swój ból i lęk, i swoją modlitwę - w sumie dramat swojej niedoskonałości, jak ten setnik z Ewangelii:

„Panie! nie jestem godzien, abyś wszedł pod dach mój, ale powiedz tylko słowo, a będzie uzdrowiony sługa twój”.

Zajda Aleksander
R-
„Straż”

PRZYPISY:

Numeracja psalmów w niniejszym artykule odpowiada numeracji hebrajskiej, stosowanej powszechnie w przekładach protestanckich. Jak wiadomo, na niektórych odcinkach wyprzedza ona zwykle o jednostkę numerację Wulgaty (żeby nie sięgać do Septuaginty) i niektórych, wzorujących się na niej jeszcze przekładach katolickich.

BIBLIOGRAFIA:

K. Seybold, *Die Wahlfahrtspsalmen*, Neukirchen - Vlyun 1978; E. Aebi, *Kurze Einführung in die Bibel*, Winterthur-Marienhöhe 1981; H. Brandenburg, *Die Psalmen*, t. I-II, Gießen-Basel 1982; J. Gutzwiller, *Werkbuch Psalmen erleben*, Gießen-Basel 1982; *Księga Psalmów*, tłum. z Hebr. Cz. Miłosz, Paryż 1982; H. Nitschke, *Worte zu Psalmen*, Gütersloh 1983; Ch. H. Spurgeon, *Aus der Schatzkammer Davids*, Wuppertal-Kassel 1983; A. Kamińska, *Na progu słowa*, Poznań 1985